

В. В. Масненко

УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВА 1918 р. У ВІЗІЇ В'ЯЧЕСЛАВА ЛИПІНСЬКОГО

У статті висвітлено погляд на Українську Державу П. Скоропадського із консервативно-державницького середовища, яке представляв В. Липинський. Характерно, що мислитель розрізняв два поняття: держава як реальність і держава як легенда. Крім уявлення про ідеальну державу, тут міститься доволі цілісна оцінка реальних здобутків і втрат не тільки самого Гетьманату як державного організму, але й готовності суспільства до такої моделі державотворення. Загибель Української Держави, на переконання вченого і політика, свідчила не про не придатність такої моделі для України, а про слабкість українського консерватизму, про брак державотворчих сил.

Ключові слова: Українська Держава, легенда, український консерватизм, гетьман.

Окреслена тема вже має чималу історіографію. Це, передовсім, праці Я. Дашкевича [1], Т. Осташко [2; 3], Ю. Терещенка [4], О. Любовець [5], Р. Пирога [6], В. Солдатенка [7], А. Боляновського [8], М. Стопчака [9] та ін., які стосуються як діяльності В. Липинського під час Української революції, так і окремих складових його погляду на державотворення вказаної доби. Характерно, що сучасна українська історіографія Гетьманської держави 1918 р. представлена різними методологічними (світоглядними) напрямками. Серед останніх публікацій можна назвати статтю Е. Костишин, у якій розглянута взірцева модель монархічної держави В. Липинського, з побіжним оглядом Гетьманату П. Скоропадського [10]. У нашій розвідці йдеться про інший аспект. Нас, передовсім, цікавлять оціночні судження В. Липинського щодо Української держави як реального/уявного історичного явища в контексті загального історичного процесу на українських землях.

При розгляді теми важливо врахувати те, що наш герой був активним учасником політичного та державного життя за Гетьманату. Це зокрема виявлялося в його участі в партійних структурах того часу (УДХП) та посіданні відповідальної державної посади – посла Української держави в Австро-Угорщині. У цьому сенсі він продукував/висловлював опінію тієї частини українського консервативного табору, яка була найбільш послідовно прихильною до влади П. Скоропадського. В еміграції В. Липинський став основним ідеологом гетьманського консервативного руху. І цілком природно, одним із базисних елементів, створеної ним ідеологічної конструкції, була оцінка Української держави 1918 р. як конкретного українського державницького досвіду новітнього часу.

Отже, мета нашого дослідження полягає у цілісному відтворенні бачення В. Липинським Української держави як певної реальної моделі українського державотворення. При цьому враховується та обставина, що, спираючись значною мірою саме на практичний досвід Української Держави П. Скоропадського, В. Липинський розробив теорію трудової спадкової монархії в Україні.

Оцінка Української держави для В. Липинського мала принципове значення не тільки в суто політичному чи ідеологічному сенсі. Вона була також однією з основоположних складових його загальноісторичної концепції. Адже Українська держава 1918 р., поряд із Галицько-Волинською державою, Великим князівством Литовським та Козацькою державою Б. Хмельницького була прикладом української класократичної моделі державного будівництва, органічних стосунків між державою та громадянством. Звідси зрозуміло, що проблематика новочасних українських визвольних змагань посідала важливе місце у межах авторської

загальноісторичної концепції. Водночас варто врахувати, що будь-яка взірцевість обертається редукуванням, спрощенням реальності. Втім, і тут В. Липинський знайшов своєрідний методологічний прийом для виходу із зазначеного гносеологічного ускладнення. В його візії вирізняються два складники проблеми: Українська держава як реальність та Українська держава як легенда. Відповідно до першого розуміння, маємо доволі збалансовану оціночну шкалу, яка поєднує наявні позитиви та негативи. Щодо легенди, то тут присутня суто міфологічна глорифікована репрезентація.

Водночас історіографія Української революції мала й самодостатнє значення. Не помилимося коли констатуємо, що саме В. Липинським була започаткована українська консервативна традиція дослідження історії цього явища. У пореволюційних працях, особливо в знаковому у багатьох сенсах трактаті «Листи до братів-хліборобів», полемічному есеї «Покликання “варягів”, чи організація хліборобів? Кілька уваг з приводу статті С. Х. Чикаленка “Де вихід?”» і в брошурі «Хам і Яфет. З проводу десятих роковин 16/29. 1918 р.» він запропонував власну візію причин поразки визвольних змагань. Основне вістря критики мислителя було спрямоване на «українську революційну демократію» та діяльність її державних інституцій – Центральної ради та Директорії, які, на його переконання, руйнували реальну українську державність.

Більше того, тут В. Липинський демонстрував послідовне легітимістичне мислення, в межах якого посідання влади в Україні, після краху Російської імперії, Центральною радою виглядало як певний історичний нонсенс. Як не парадоксально, такий хід його думок впливав з розуміння того, що основним правно-державним актом, який засвідчував реальне державне життя української нації в довгій ретроспекції була Переяславська угода. Відповідно, «оречення від престолу Імператора Миколи II і його Наслідника перекреслювало всю політичну і правно-державну суть Переяславської Умови». Отже, аби забезпечити подальшу легітимність влади, на переконання В. Липинського, потрібно було повернути статус-кво, відновити історично вмотивовану державно-правову ситуацію: «Після... звільнення од присяги, складеної Царю Олексію Михайловичу і його Наслідникам, українські консерватисти повинні були зараз-же возстановити стан з перед Переяславської Умови: – возстановити свою власну точку опори, возстановити Гетьманство» [11, 518]. І тільки тимчасовий «параліч» українського консерватизму завадив цьому акту історичної справедливості, дозволив посісти владу Центральній Раді – «експозитурі всеросійської революції». Наступні події він змальовує доволі коротко, але змістовною формулою: «Консерватисти, очунявши трохи від вікового летаргу і возстановивши Гетьманство, перемогли революціонерів при помочі німецького війська» [11, 518].

Тому й встановлення влади гетьмана П. Скоропадського мало легітимний, загальногромадянський та історично вмотивований характер [12, 18–20]. Зроблено це було в цілком законний спосіб – на з'їзді хліборобів української землі. При цьому В. Липинський спеціально наголошував, що там не було іноземних представників («З Московщини чи Польщі там ні одної людини не було»). Також ним була звернута увага на широке соціальне і станове представництво на цьому з'їзді. Тут і нащадки козацько-шляхецької старшини і старе панство – зросійщене і спольщене в попередній добі, і найбільше благородна частина селянства, найрозумніша і найбільше благородна частина селянства. Співчували з'їзду – духовенство, старе кадрове офіцерство ро-

сійської армії родом з України, промислові, фінансові і торговельні кола, врешті навіть горстка інтелігенції. Таким чином, рішення 29 квітня 1918 р., на глибоке переконання В. Липинського, було виявом «бажання всіх найважливіших класів тодішнього громадянства Української Землі».

Особливе значення в становленні новітнього Гетьманату відіграв хліборобський клас: «Хлібороби малі, середні і великі, зібрані в Києві в квітні 1918 р. проголошують Гетьманом Всєї України нащадка старого гетьманського роду, і тільки за Гетьмана існує фактично, а не в теорії, Українська Держава» [13, 87]. Характерно, що ці «завзяті українські люди», які в більшості не читали «усвідомлюючої» української літератури, інтуїтивно «проголошують українську форму державного ладу, проголошують Гетьманство, як найближчу і найбільше їм зрозумілу форму того ладу і чому за того власне ладу твориться дійсна Українська Держава, починає дійсно усвідомлюватись в своїх масах Українська Нація (виділення – В. Л.)» [13, 87–88]. Особливо В. Липинського тішила «стихийна національна свідомість мас», яка виявилась під час надання влади гетьману Павлу Скоропадському. Подібна персоніфікація національних змагань, на його думку, є «фактом усвідомлення собі нашої національної душі в тій формі, в якій ми поки що в стані її собі усвідомити» [13, 88].

Рішення з'їзду хліборобів були ним оцінені як унікальна державотворча подія. Адже вперше в історії України українську владу було проголошено під проводом старшого консервативного класу (образно кажучи – «під проводом батьків, а не синів»), вперше джерело влади виведено з традиції, а не з бунту, вперше влада державна не примушувала владу духовну себе визнати (знову образний зворот автора – «не схопила “за патлі” Владу Духовну»), а прийняла з її рук в покорі помазанництво Боже, вперше верховну владу віддано не отаманові за персональні заслуги, а представнику роду, що вже гетьманував на Україні, отже знайшовся представник старшої верстви, який не підлизуючись до хамства, зважився взяти на себе «страшний тягар Верховної Української влади». Перший раз в історії України, в творцях її подальшого життя виявилась «свідомість Землі, а не Орди», а поняття «Україна» стало означати ціле – у всіх його класах – місцеве громадянство а не тільки один його «уділ», одну його «віру», якийсь один його «народ», чи якусь одну його «націю» [12, 19].

Історична аргументація застосовувалася В. Липинським і за пояснення, чому представник саме роду Скоропадських посів гетьманську владу: «Один єсть тільки сьогодні Рід Гетьманський, що вже в XVIII ст. гетьманував, що відновив в році 1918 своє Гетьманство, що виріс з нашої традиції державної, що минувшиною своєю репрезентує державну минувшину Української Землі, і що має тому законне право до Гетьманства – це Рід Гетьманський Скоропадських» [13, XXXV]. Далі мислителем залучаються вже і морально-етичні, чи навіть містичні аргументи, аби переконати у правоті власної позиції: «Від нашої козацької державності XVII–XVIII в. тільки цей один Гетьманський Рід удержався до сьогоднішнього дня на відповідній висоті: тільки йому одному Бог дав стільки мужності і сили, щоб в 1918 р. нашу державну, і свою Родову, гетьманську традицію відновити. Отже тільки цей один Рід може персоніфікувати українську монархічну традиційну Гетьманську Ідею» [11, 520].

В оцінці ж власне особи П. Скоропадського можемо спостерігати достатньо помітну еволюцію. Порівняймо, лише два різночасових висловлювання

В. Липинського з цього приводу. Перше походить із листа до Д. Геродота від 30 липня 1926 р.: «Щодо Гетьмана Павла Скоропадського, то мені здається, що всі застереження, які можна проти його особи мати, рівні застереженням, які можна мати взагалі проти цілої, – дійсної, а не вимріяної – Української Нації. Гетьман Павло Скоропадський єсть її найрідніший син, нащадок і репрезентант її дійсної традиції» [14, 283]. Інше ставлення можемо побачити у його листі до редакції газети «Діло» – «Розкол серед гетьманців» (опубліковане у чч. 216–224 за 1930 р.). Тут особа П. Скоропадського потрактована лише як «персоніфікуючий символ і репрезентант», а не як лідер монархічної ідеї. Зрештою, коли останній вийшов за межі вказаної ролі, В. Липинський рішуче виступив проти «гетьмана, зломаного Заприсяження, не додержуючого гетьманського слова, руйнуючого монархічні закони». Свій демарш монархіста гетьманця він пояснив тим, «що на Землі Українській і в Державі Українській може удержатись своя монархія тільки західного, англійського типу, а не типу східного, московського чи балканського: – монархія царствуюча, але не управляюча – монархія, убагороднююча українських отаманів, а не монархія, сама даюча приклад отаманства – монархія, приклад джентльменства, а не монархія, всякого джентльменства заперечення (виділення – В. Л.)» [14, 468].

Характерно, що розірвавши наприкінці життя стосунки з П. Скоропадським і піддаючи критиці його політику як безпринципну і неморальну, В. Липинський намагався оминати гострих публічних висловлювань саме щодо періоду Української держави. Віддаючи у цьому випадку, очевидно, данину сприйняттю її як державотворчої й українотворчої легенди. Така позиція яскраво виявляється зокрема в листі до Т. Горнікевича, датованого 2 лютим 1931 р.: «Коли Гетьман в 1918 р. одночасно обіцяє Росіянам відбудувати Росію, а Українцям – збудувати Україну; коли він, підчас мого у Відні і Дорошенкового у Києві протесту проти анулювання договору що до поділу Галичини, заявляє гр. Форгачу, що він не тільки проти цього анулювання нічого не має, але що буде радий, як австрійський уряд забере з Вел[икої] України всіх Галичан; коли він кланьється у вірності Німцям, а одночасно посилає в Ясси заключати договір з антантою і в результаті, не потрафивши зібрати біля себе хоч-би такої жменьки людей, як це зробив Петлюра, втікає з України сам один під опікою турецького посла, – то все це можна пояснити революційними часами і незвичкою військової людини до політики. І я це так в 1918-20-их роках пояснював» [14, 322]. Отже тут, В. Липинський вів мову про свідому відмову від критики помилкових дій очі-льника Українського Гетьманату 1918 р., аби не підважувати авторитету самої держави.

Виходячи з переконання, що релігія і Церква слугують духовною основою для держави, він звертав особливу увагу і на роль цих чинників у становленні Української Держави 1918 р. Характерно, що серед сучасних духовних лідерів він виокремив саме предстоятеля Греко-католицької Церкви А. Шептицького, про державотворчу роль якого писав зі справжнім пієтетом: «Коли в 1918 році змогли повстати зачатки реальної української Держави, опертої на відродженій державній українській традиції Гетьманській, то до цього в великий мірі спричинились діла Галицького Митрополита. Його переписка і особисті звязки з найвидатнішими Владиками Православної Церкви на Великій Україні; Його активна підтримка українського політично-національного руху серед спольщених шляхетських хліборобських кругів на Правобережжі, сла-

ва про нього, як представника старої консервативної Руси-України в австрійській Палаті Панів і перед широким європейським світом, врешті, особистий чар Його могутньої боярської постаті, якому опертись не могли навіть ці наші лівобережні зросійщені пани, що підчас війни мусіли виконувати супроти нього прикрі накази своєї петербургської влади – все були одні з тих невидимих духовних коренів, з яких виростало і зазеленіло в квітні 1918 р. дерево Української Держави» [14, 218]. Далі мислитель розгортає класичну модель органічного поєднання духовних і військово-власницьких підмурівків державного будівництва. Символізм, запропонованою ним формули, підсилювався тим, що чільні репрезентанти цього процесу підставляли різні частини України, тривалий час відокремленні одна від одної: «Тому, не зважаючи на всі різниці, які відбило на них вікове розшарпання Української Землі, обидва вони – і нащадок галицьких бояр та митрополитів, Андрей Шептицький, і нащадок козацьких гетьманів, Павло Скоропадський – дійшли в своїй природній еволюції до творення реальної Української Держави, йдучи до неї двома споконвічними державно-творчими шляхами: шляхом Церкви і шляхом Меча» [14, 219].

В. Липинський особливо акцентував, що акт проголошення гетьманства стверджував саме в українській формі найважливіші державницькі засади – Законність, Маєстатичність і Загальність влади. Для нього дуже показовою ознакою стає те, що саме під впливом цього акту: «Українським – з російського та польського – починає ставати місцевий консерватизм» [12, 20]. Спостерігалася нейтралізація етновного протистояння (показовий досвід для сучасної України). Адже українство тепер – «вже не партійно-революційна отаманська “нація”, а все і всіх обіймаюча Гетьманська Держава». А гетьманську владу «мовою» не перекинеш. Як наслідок – «одні починають вчитись “шевченківській”, “не галиційській мові”, а другі видають українсько-російські та російсько-українські словники, і цього виростає Україна». Виходячи зі сказаного, мислитель був переконаний, що «тільки в часах Гетьманства 1918 р. твориться своя Держава Українська, а в Українській Державі починає народжуватись дійсна, а не літературна, Українська Нація на Українській Землі» [12, 22]. Тим самим він послідовно формував образ Гетьманської Держави як «єдиної держави в останніх часах, яка мала всі дані стати поволі українською державою національною» [11, 510]. Очевидно, не тільки за формою, але й за змістом, у тому числі й етнокультурним. Саме в умовах Української Держави найбільшою мірою були реалізовані ідеї державної самостійності і незалежності, які ставились під сумнів діями Центральної Ради. «За часів російської революції можливе максимум самостійності й державної незалежності України було здобуто за Гетьманування Павла Скоропадського й за його першого хліборобського Уряду під головуванням українського хлібороба Федора Лизогуба» [13, 28], – не без задоволення констатував В. Липинський, – переконаний самостійник ще з дореволюційним стажем.

Крім того, він доволі високо оцінював національно-об’єднуючий соборницький потенціал Гетьманату П. Скоропадського, особливо в його першу добу «коли ми, хлібороби, під головуванням Лизогуба у влади були й коли ми українську державу з Холмщиною, з Підляшшам, з відділеною від Польщі Галичиною, з Кримом і Бессарабією – в союзі з німецькою державою, а в мирі з державою польською та з російською державою більшовицькою збудувати намагались» [13, 31]. Сумніви щодо доцільності термінового об’єднання українських

земель виникнуть у В. Липинського пізніше, у період Директорії та після поразки визвольних змагань.

Окрім територіальної соборності, Гетьманство 1918 р., на переконання мислителя, створювала реальну політичну основу для соціального порозуміння, для збалансування впливу різних політичних сил, оскільки було «героїчною спробою відмоложення і скріплення місцевого консерватизму. Воно мало створити одну – спільну і для консерватистів і для поступовців – місцеву територіальну державну владу, і возстановити на Україні, разом з такою владою, нормальні взаємовідносини між консерватизмом і поступом» [13, 401]. Розмірковуючи над популярною (і не менш спекулятивною) в емігрантських колах ідеєю «єдиного національного фронту», В. Липинський не без іронії стверджував, що такий стан речей був досягнений лише за Гетьманату: «Тоді коли була Влада Гетьмана і була опозиція проти цієї Влади. Тоді дійсно всі думки нації були об’єднані біля одної точки – біля одного національного проводу. Його піддержували гетьманці-консерватисти; на нього нападали, об’єднані тоді дійсно в один Національний Союз, всі українські поступовці» [11, 514]. За умови нормального функціонування політичної системи, така боротьба мала виявити здорові поступові сили, здатні консолідувати українську націю. Проте, слабкість консерватистів привела до наглої «здачі позицій» майже без опору, що в свою чергу не дозволило випрацювати продуктивні сили поступовців.

Характерною ознакою візії В. Липинського було порівняння Української держави з державою Б. Хмельницького: «З попередньої нашої історії одна лише доба може рівнятися по своїй українотворчій силі з добою Гетьманства 1918 р. Це – останні роки панування Великого Богдана» [12, 22]. Історичні паралелі були виявлені істориком і щодо причин поразки обох українських державницьких проектів: «Повстання Пушкаря завалило українотворче діло Богдана Хмельницького. Повстання отаманів під фірмою “Петлюра-Винниченко” завалило українотворче діло Гетьманства 1918 р.» [12, 23]. Однаковими виявилися й наслідки: «Повалення “панської” Гетьманської Української Держави закінчилося тим, чим воно мусіло закінчитися: повною перемогою всеросійської охлократичної рабівничо-кочовничої матеріально-непродукуючої верстви» [11, 503].

Однак В. Липинський був далекий від ідеалізації, тим більше глорифікації влади гетьмана. Аналізуючи події 1918 р., він зауважував й у Гетьманстві П. Скоропадського не тільки сильні, але й слабкі сторони. Зокрема до них він відніс т. зв. гріх проти ідеї незалежності і суверенності Української Держави [13, 95], під яким мислилась грамота про федеративний зв’язок із найбільшою Росією (яка трактувалась не інакше як «російсько-французько-протофісівська провокація»). «Тому послідній кабінет міністрів за Гетьманщини пішов на вудку провокаторів і оголосив федерацію» [13, 16]. Водночас, він послідовно відрізняв «федерацію» Української держави від т. зв. більшовицької «федерації», оскільки «в 1918 р., правно суверенна і посідаюча свою правлячу верству, отже фактично існуюча Україна, проголошує в своїй столиці Києві «федерацію» з фактично неіснуючої протибільшовицькою Росією. В 1919 р., не посідаюча власної комуністичної правлячої верстви, отже фактично неіснуюча комуністична Україна дістає наказ з Москви “сфедеруватися” з фактично існуючою більшовицькою Москвою. Отже в першій випадку політична ініціатива, а разом з нею і політична перевага могла бути (коли б не внутрішнє українське повстання) остатись в ру-

ках України, у випадку другім ініціатива і перевага опинилась в руках Москви» [11, 502–503].

Він також акцентував увагу на основних помилках П. Скоропадського: це згода на розгін Центральної Ради, заборона хліборобського з'їзду на самому початку утворення гетьманської держави і безсилість і пасивність уряду проти каральних експедицій. Обґрунтовуючи національно-державні традиції інституту гетьманства, В. Липинський доходить висновку, що дві його прикмети – виборність і залежність від чужих держав – виявилися шкідливими для розвитку нації.

Крім того, дослідник виокремлював у діяльності гетьманської адміністрації два відмінних, з погляду реалізації ідеї української державності, періоди: «Українсько-державницький хліборобський при кабінеті Лизогуба й російсько-федеративний протофівський при кабінеті Гербея» [13, 7–8]. У діях самого гетьмана В. Липинський побачив принаймні три головні помилки, які фатальним чином позначилися на занепаді Української держави. Він також вважав помилкою українських правих і поміркованих кіл, які сформували Гетьманщину, те, що вони не змогли знайти порозуміння з лівими українськими колами, «тим самим не зуміли піднятися до загально національної ідеології і витворити того міжкласового національного цементу, без якого будова держави нашої абсолютно неможлива» [15, 277]. Отже, тут досить виразно пропонувалася концепція класової солідарності, заради національної злагоди. Водночас він виразно героїзує тих військовиків, які до останнього обороняли владу гетьмана: «Єсть сердюки, що за тінь, за символ Влади Державної, Гетьманської, покладали свої голови літ тому десять під Києвом» [12, 6].

Натомість причини загибелі Української держави, на думку В. Липинського, полягали у домінуванні на Українській землі певного типологічного соціально-психологічного явища, яке він волив окреслювати як *необуздане хамство*. Відродження України, здійсненне здоровою частиною козацько-шляхецької старшини «і в Гетьманстві 1918 р. покляло камінь вугільний під будову Української Держави». «Але проти них розбухали українську стихію молодші: “нація селян та робітників”, складена з інтелігентів. Скинули старших: живі останки козацько-шляхецької старшини. Не знайшлося сили яфетової – ханова сама себе знищила – і пішла Україна у рабство до допомігши скидати Гетьмана – неояків та большевиків» [12, 7]. Цей присуд у політичній незрілості, в більшості, стосувався Наддніпрянщини.

Однак події кінця 1918 р., коли галицькі військові формування також стали учасниками боротьби проти гетьмана П. Скоропадського, спонукали В. Липинського до роздумів про змарнування найкращих національних сил. Він вважав «одним із наших найбільших національних нещастів останніх часів було те що соціалістичний республіканський наддніпрянський уряд втягнув у свою півнаціональну руйнуючу політику одинокі що ще була лишилася, національну силу й гордість нашу – Галицьку Українську Армію – армію виховану в приривній віддавна галичанами самостійницькій державній ідеології, армію патріотичну й національну, що одначе в справах наддніпрянських проявила стільки ж героїчної посвяти й доброї волі, скільки темноти й несвідомости» [13, 15]. Більше того, протигетьманська акція галичан, на переконання мислителя мала й ширші негативні геополітичні наслідки: «Завдяки участі української галицької інтелігенції в поваленню Української Гетьманської Держави, ми втрачали на довго Галичину, а з нею двері в Західну Європу і змогу опертись на Карпати» [11, 568].

Мислитель визнавав, що в Україні повсякчас бракувало власних консервативних державотворчих сил. Зокрема й «українотворче діло Гетьманства 1918 р. спіралось на силі, дисципліні і організації німецької армії. Обручі, якими державявся український котел з перекипаючим в державу та націю його хамством, не були місцеві, українські. Коли вони перестали держати, коли зникли, хамство розірвало котел, убило Україну» [12, 24].

Причина загальної поразки, на переконання В. Липинського, полягала у тому, що «ідеї, віри, легенди про одну єдину, всіх українців об'єднуючу, вільну й незалежну Україну провідники нації не сотворили, за таку ідею не боролися і тому розуміється така Україна здійснитись, прибрати реальні живі форми не змогла» [12, 16]. Доволі критично він ставився до наддніпрянської інтелігенції, яка становила «патріотичну» опозицію супроти державотворчих верств. Водночас була групою «людей, позбавлених ідеалізму до національної культури, а спекулюючих виключно на ринках, найгіршого сорту, матеріалістичних, партійних теоріях. Це одна з головних причин упадку Гетьманства, а з ним і нашої Держави» [14, 178]. Не відкидав він і зовнішніх чинників. Зокрема висловлював впевненість, що «роля наприклад більшовицьких та польських впливів в організації повстання проти місцевої української Гетьманської влади в 1918 р. буде, думаю, колись в подробицях вяснена істориками України» [13, 459]. У цьому контексті місцеві супротивники Гетьманату виглядали як справжня «п'ята колона»: «Коли за Гетьмана Павла Скоропадського українські соціально-консервативні сили взяли, в як найгострішій суперечності з большевицькою Москвою, до будови реально можливої Української Держави, то анархічні покидьки московської культури, якими в своїй більшості єсть “свідома” соціально-революційна інтелігенція українська, підняли проти них, до спілки з московськими большевиками, під прапором фіктивної “української самостійности” повстання» [11, 566].

Однак у своїй останній прижиттєвій друкованій праці – «Вступному слові» до «Збірника хліборобської України» В. Липинський досить стисло, але влучно виділяє те вічне і безсмертне що було у подіях переломного 1918 р.: «Було хотіння Української Держави, що прокинулось серед всіх шарів і класів українського громадянства. Був початок возстановлення органічної структури цього громадянства, як шляхом відродження спільної державної традиції, так і шляхом міжкласового зближення. Появились перші проблески почуття політичної спільности між всіми, хто живе на Українській землі – спільного патріотизму замість різних націоналізмів – без чого не буває держави» [16, 5].

У доробку В. Липинського знаходимо не тільки загальні оцінки Української держави, але й міркування щодо окремих аспектів державного будівництва того часу. Цілком логічно, що у більшості вони стосуються питань зовнішньополітичної діяльності, особливо щодо стосунків з Австро-Угорщиною та іншими країнами Четвертого союзу, зміни зовнішньополітичної орієнтації після їхньої поразки тощо.

Офіційне призначення В. Липинського послом Української держави у Відні відбулося 21 червня 1918 р. постановою Ради міністрів про тимчасові дипломатичні представництва. Треба зазначити, що він був уповноважений гетьманом провести обмін ратифікаційними грамотами від імені Української Держави з усіма країнами, які підписали Берестейський мирний договір. Як свідчать листи В. Липинського до Д. Дорошенка, такий обмін відбувся з представниками Бол-

гарії, Німеччини і Туреччини. Він послідовно і принципово виступав у вирішенні ключових питань зовнішньої політики Української Держави. Усвідомлюючи неминучість розпаду Австро-Угорської імперії, опікувався долею не лише свого посольства у Відні, а й перспективою встановлення дипломатичних відносин з країнами, які мали утворитися на території Габсбурзької держави.

Чимало уваги він приділив і аграрним питанням, зокрема аграрній реформі, що розгорталася в Українській державі. Ставлення В. Липинського до аграрної політики гетьмана П. Скоропадського було досить різноаспектним. Він бачив у ній і слабкі, і сильні сторони. Р. Пиріг зауважує, що В. Липинський як представник консервативно-державницького напрямку української історіографії на загал позитивно оцінював принципів положення земельної реформи гетьмана, але при цьому висловлював критичні оцінки щодо методів її проведення. Зокрема вважав стратегічним прорахунком гетьмана створення правових підстав повернення земель поміщикам [6, 69].

Характерно, що в умовах кризи Української Держави, яка досить швидко набирала обертів у жовтні-листопаді місяці, В. Липинський запропонував доволі реалістичний сценарій виходу з неї та порятунку української державотворчої справи. Так, у листі до Є. Чикаленка від 3 жовтня 1918 р. він схилився до думки про необхідність скликання сейму (принаймні його сурогату з представництва партій і організацій), створення коаліційного уряду з українською більшістю, але з представництвом місцевих росіян і поляків, відмова від гасла соціалізації. Він був переконаний, що «се спасе Гетьмана як персоніфікацію Української Держави, се перетворить Національний Союз з репрезентації партійної... на репрезентацію національну». У зовнішній політиці, на думку В. Липинського, треба було шукати порозуміння з Польщею, оскільки це дозволить розбити російсько-польський союз та змінить односторонню орієнтацію Антанти на відновлення «єдиної і неподільної» Росії [17, 563].

Отже, погляд на Українську Державу 1918 р. із консервативно-державницького середовища, яке представляв В. Липинський, відрізнявся цілісністю та послідовністю. Крім уявлення про ідеальну державу, тут містилися доволі виважена оцінка реальних здобутків і втрат не тільки самого Гетьманату як державного організму, але й готовності суспільства до такої моделі державотворення. Державотворення 1918 р. розцінювалося як продовження попередньої традиції, особливо багато спільних рис було виявлено з Козацькою державою Б. Хмельницького. Загибель Української Держави, на переконання В. Липинського, свідчила не про не придатність такої моделі для України, а про тогочасну слабкість українського консерватизму, про брак державотворчих сил, про неготовність українського суспільства до викликів часу.

1. Дашкевич Я. *Хам чи Яфет: В'ячеслав Липинський і українська революція* // В'ячеслав Липинський. *Історико-політологічна спадщина і сучасна Україна*. – К.; Філадельфія, 1994.
2. Осташко Т. *Державницький імператив В'ячеслава Липинського* // В'ячеслав Липинський та його доба. *Книга перша*. – Вид 2-е. – К., 2010.
3. Осташко Т.С. *З історії діяльності В'ячеслава Липинського у 1914–1918 рр.* // *Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 рр.*: Зб. наук. ст. – 2013. – Вип. 9.
4. Терещенко Ю. *До 85-річчя Української держави – Гетьманату Павла Скоропадського* // *Український консерватизм і гетьманський рух: історія, ідеологія, політика*. – К., 2003. – № 2.

5. Любовець О.М. *Напрями історіографічних досліджень та перспективи вивчення феномену Гетьманату Павла Скоропадського* // *Національна та історична пам'ять*: Зб. наук. пр. – К., 2013. – Вип. 7.
6. Пиріг Р.Я. *Земельна реформа гетьмана Павла Скоропадського: спроби проведення та причини невдачі* // *Укр. іст. журн.* – 2006. – № 3.
7. Солдатенко В. *Гетьманська держава і В. Липинський* // *В'ячеслав Липинський в історії, теорії і практиці українського державотворення: Мат. Міжн. конф.* – Луцьк, 2007.
8. Боляновський А. *До питання про відносини В'ячеслава Липинського з гетьманом Павлом Скоропадським* // *Молода нація*. – 1996. – № 2.
9. Стопчак М. *Причини та наслідки повстання проти гетьмана П. Скоропадського в оцінці української історіографії державницького напрямку* // *Український консерватизм і гетьманський рух: історія, ідеологія, політика*. – К., 2000. – № 1.
10. Костишин Е.І. *Погляди В. К. Липинського на Гетьманщину Павла Скоропадського як різновид монархічної держави* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oaji.net/articles/2015/1739-1431336383.pdf>.
11. Липинський В. *Покликання «варягів», чи організація хліборобів? Кілька уваг з приводу статті Є.Х. Чикаленка «Де вихід?»* // *Листи до братів-хліборобів про організацію українського монархізму. Писані 1919–1926 рр.* – Відень, 1926.
12. Липинський В. *Хам і Яфет. З провуду десятих роковин 16/29. 1918 р.* – Л., 1928.
13. Липинський В. *Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму* // *Твори. Політологічна секція*. – К., Філадельфія, 1995. – Т. 6. – Кн. 1.
14. *Листування В. Липинського / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська*. – К., 2003. – Т. 1.
15. *Лист В. Липинського до Міністра закордонних справ УНР А. Лівницького. 16 жовтня 1919 р.* // *Сідак В., Осташко Т., Вронська Т. Полковник Петро Болбочан: трагедія українського державника*. – К., 2004.
16. *Липинський В. Вступне слово* // *Збірник Хліборобської України*. – Прага, 1931. – Т. 1.
17. *В'ячеслав Липинський та його доба: Книга третя / Упоряд. Т. Осташко, Ю. Терещенко*. – К., 2013.

Masnenko V.V. Ukrainian State in the 1918ths (Ukrayinska derzhava) by Vyacheslav Lypynsky's vision. The point of view on P. Skoropadsky's Ukrainian State from the conservative state-forming social environment presented by Vyacheslav Lypynsky. It should be mentioned that the thinker singled out two concepts: state as reality and state as legend. Besides the conception of ideal state here is contained the reasonable estimation of the real achievements and losses not only Hetmanate itself as the state body, but the society readiness to such model of state formation. The scholar and politician believed, that the death of the Ukrainian State did not testify the inability of such model for Ukraine but proved the weakness of the Ukrainian conservatism, and lack of creative forces for state building.

Key words: Ukrainian State, legend, Ukrainian conservatism, Hetman.

Л. І. Шаповал

ВИСВІТЛЕННЯ СУЧАСНИМИ УКРАЇНСЬКИМИ ІСТОРИКАМИ ІСТОРІЇ ПІДПРИЄМНИЦТВА ПЕРІОДУ НЕПУ

У статті здійснено історіографічний аналіз історичних досліджень сучасних українських істориків, які з'ясували концептуальні принципи, теоретико-методологічні підходи, проблемно-тематичні напрями історії нової економічної політики.

Ключові слова: НЕП, історик, підприємництво, ринок, торгівля.

Історична наука в незалежній Україні активно займається дослідженням соціально-економічних проблем функціонування приватного сектору народного господарства періоду НЕПу (1921–1929 рр.). Радянська історіографія висвітлювала його в контексті боротьби партійно-радянських і громадських організацій з бур-